Потій В.З.
Черкасова А.О.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТІЙНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАПІТАЛУ

Ефективне управління суб'єктів господарювання капіталом неможливе без вирішення загальнотеоретичних питань щодо сутності капіталу, його структуризації за різними класифікаційними ознаками та порівняльної характеристики основних його складових.

Першочергове значення серед вищезазначених питань займає проблема дослідження економічного змісту категорії «капітал» на різних етапах розвитку економічної наукової думки. Трактування цього поняття відзначається великою різноманітністю підходів, які формувались під впливом тривалого поступового процесу економічного розвитку світового господарства.

Дотримуючись принципу історизму, розглянемо теоретичні погляди на капітал, сформовані представниками різних економічних шкіл.

Першу спробу здійснити дослідження сутності та значення капіталу було здійснено через поняття «багатство» представником економічної думки античного світу – Аристотелем. Цей мислитель Стародавньої Греції не вживав безпосередньо категорію «капітал», але запровадив поняття «хрематистика», під яким розумів мистецтво забезпечувати достаток або діяльність, спрямовану на нагромадження капіталу. Хрематистика включає в себе велику торгівлю, в якій гроші функціонують як капітал (Г – Т – Г′, де Г′ – гроші з торговельним прибутком). У даному випадку гроші розглядаються дослідником як засіб обігу грошового капіталу. Вчення Аристотеля стало відправним пунктом для подальшого аналізу категорії «капітал».

Яскраво виражений релігійний характер економічних поглядів Середньовіччя не міг не позначитися на змістовному наповненні абстрагованого на той час поняття «капітал». Так, італійський єпископ Фома Аквінський наголошував на тому, що гроші не мають породжувати гроші (виконувати функцію капіталу) і бути засобом наживи.

Як відомо, епоха великих географічних відкриттів ознаменувалася розпадом феодалізму та зародженням капіталізму, що стало головною передумовою виникнення першої концепції доринкової економічної теорії – меркантилізму. Представники цієї економічної течії зосередили увагу на специфічній, на їх погляд, формі багатства – грошах у вигляді дорогоцінних металів (золота, срібла), які представляють багатство не у вигляді нерухомого скарбу, а у формі капіталу, що перебуває в постійному русі. І якщо ранні меркантилісти (В.Стаффорд, Г.Скаруффі, Б.Даванцаті) говорили тільки про гроші як засіб утворення скарбів, то пізні (А.Монкретьєн, А.Серра, Т.Мен, Ж-Б.Кольбер) – визнавали гроші як капітал.

Наприкінці XVII – на початку XVIII ст., у період стрімкого проникнення мануфактурного капіталу у сферу виробництва найбільш розвинених європейських країн, на зміну меркантилізму прийшла класична політична економія. Її фундатори (У.Петті у Англії і П.Буагільбер у Франції) вбачали багатство (капітал) у сукупності рухомого та нерухомого майна, створеного людською працею.

1756 року невелика група французьких економістів-теоретиків створює першу наукову школу в історії економічної думки – школу фізіократів, яка генетично належить до класичної політичної економії і завершує перший етап її розвитку. Засновником та лідером нової школи, який заклав підвалини учення фізіократів, сформулював його теоретичні засади і економічну

програму, був Ф.Кене. Він розглядав капітал в уречевленій формі і дав досить глибоке, як на ті часи, визначення цієї категорії: «Капітал – це не гроші, а ті засоби виробництва, за допомогою яких створюється «чистий продукт» [1, с.166]. При цьому він мав на увазі тільки засоби сільського господарського виробництва, бо тільки ця галузь, на думку фізіократів, є продуктивною, оскільки тільки в ній відбувається приріст – чистий продукт. Також в роботах Ф.Кене було покладено початок поділу на основний («первинні аванси») та оборотний («щорічні аванси») капітал. Розроблена цим економістом «Економічна таблиця» стала справжнім проривом у економічній науці, започаткувавши осмислення економічної ролі капіталу як необхідної основи безперервного функціонування національної економіки. Ідеї Ф.Кене набули подальшого розвитку у працях його послідовника А.Тюрго. Під капіталом цей дослідник розумів «рухоме багатство, що є лише результатом ощадливості» [2, с.69].

Другий етап еволюції класичної школи політекономії пов'язують з ім'ям геніального шотландського економіста, справжнього творця економічної теорії як науки – А.Сміта. У його теорії капіталу очевидною є більш прогресивна позиція порівняно з фізіократами. Дослідник пов'язував виникнення капіталу із переходом від простого, примітивного, до розвиненого ринкового господарства. Він вважав учення про капітал суперечливим і характеризував цю категорію з двох сторін: як вартість, що приносить прибуток, і як запаси засобів виробництва, потрібні для продовження процесу виробництва. Увесь капітал учений поділяв на основний та оборотний, уперше ввівши ці терміни в науковий обіг (рис. 1) [3, с.177].

А.Сміт вважав за доцільне поділ капіталу на основний і оборотний незалежно від сфери його галузевого використання, але дійшов висновку, що співвідношення між цими складовими є неоднаковим у різних галузях виробництва.

Наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. відбулася трансформація класичної політичної економії, зумовлена новою економічною ситуацією, пов'язаною із завершенням процесу первісного нагромадження капіталу, промисловим переворотом та утвердженням системи вільної конкуренції. Непересічною особистістю економічної думки цієї епохи був послідовник та активний опонент А.Сміта – Д.Рікардо. Цей вчений характеризував капітал як провідний фактор розвитку продуктивних сил суспільства, частину багатства країни, яка використовується у виробництві й складається з їжі, одягу, інструментів, сировини, машин, всього необхідного для того, щоб привести у рух працю. Д.Рікардо фактично розкрив механізм міжгалузевої конкуренції капіталів, першим вказавши на те, що нерівномірність прибутку на вкладений капітал призводить до його переливу із однієї сфери застосування до іншої. На відміну від А.Сміта Д.Рікардо стверджував, що знаряддя праці первісної людини також є капіталом, а отже розглядав останній як «вічну» категорію. До того ж, вчений епохи промислового перевороту зробив крок уперед порівняно з А.Смітом у трактуванні основного та оборотного капіталу, взявши за критерій поділу час обігу (відтворення) засобів виробництва. Ще один яскравий представник третього етапу еволюції політичної економії в Англії Н.Сеніор визначав капітал як пожертву капіталіста, який накопичує (заощаджує) грошові кошти і таким чином відмовляється від особистого споживання. Він розумів капітал як один із трьох факторів, що беруть участь у процесі виробництва, який породжує прибуток підприємців як плату за їхні продуктивні послуги.

Еволюція політичної економії у Франції пов'язана з іменами Ж.Б.Сея і Ф.Бастіа. Ж.Б.Сей визначав капітал як один із трьох факторів виробництва, який сприяє створенню та розподілу національного доходу. Він започаткував аналіз категорії «людський капітал». Ф.Бастіа, зазначаючи, що капітал складається із робочих інструментів, матеріалів і запасів, без яких ніхто ні самотужки, ні в суспільстві не міг би здійснити ніякої тривалої роботи, наголошував на тому, що останній заснований на трьох здібностях людини - умінні передбачати, розуміти та утримуватися.

Переконаним прихильником принципів класичної політичної економії в

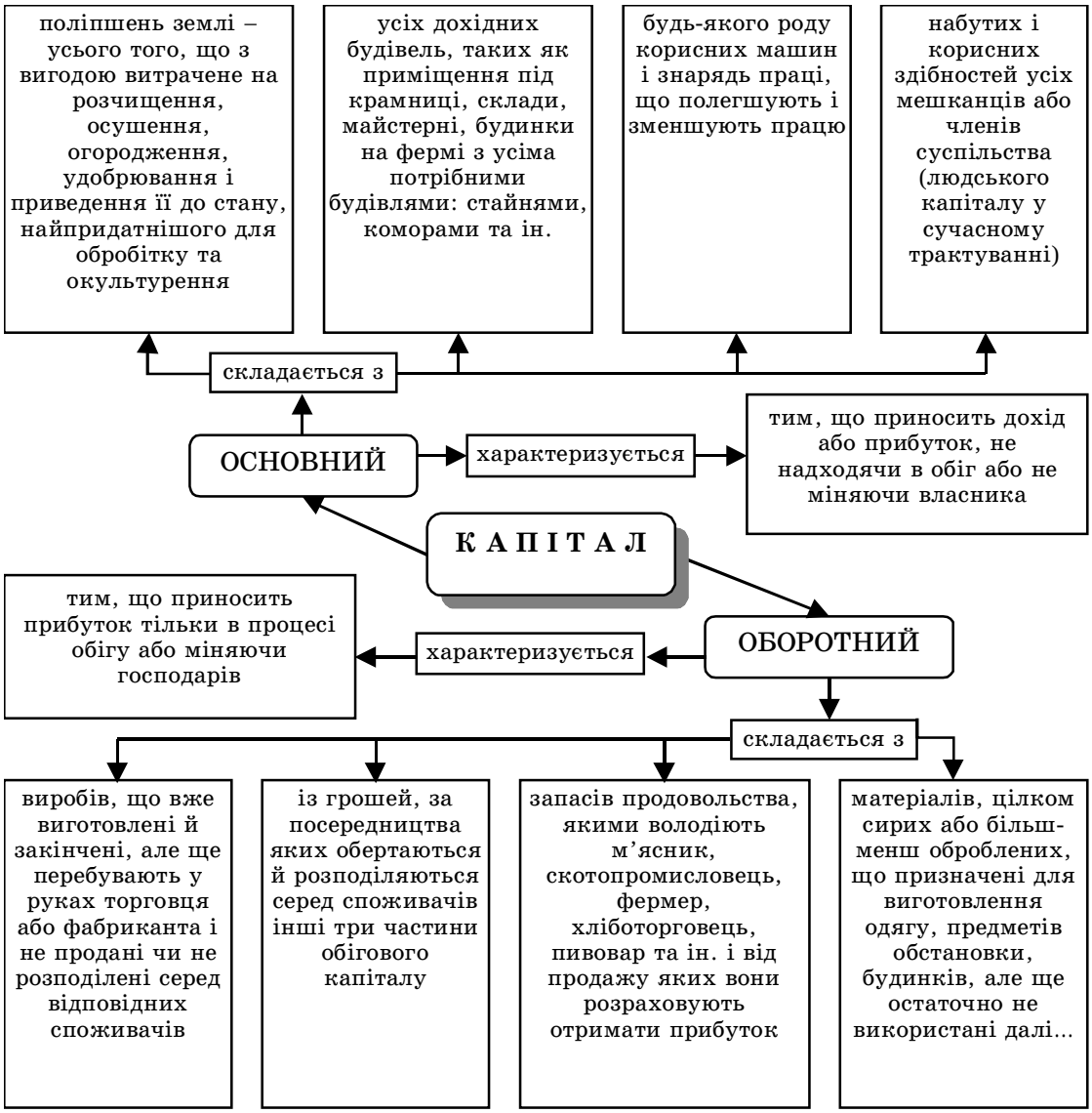

Рис. 1. Запропонована автором схема структури капіталу (за А.Смітом)

Росії був професор Харківського університету Т.Степанов. Він не був оригінальним теоретиком, його позиція у трактуванні основних економічних категорій (в тому числі і капіталу) є в цілому співзвучною з позицією інших представників класичної політичної економії. Учений ототожнював капітал із засобами виробництва, був прихильником багатофакторності у створенні багатства, але підкреслював, що роль капіталу і землі є другорядною у порівнянні із роллю праці, яка приводить у рух всі інші фактори виробництва.

Завершувачем класичної традиції в політичній економії вважають засновника соціального реформізму Дж.С.Мілля, який трактував капітал як «раніше нагромаджений запас продуктів минулої праці», призначених для виробництва (заощадження, які споживаються у процесі виробництва). Він вважав, що «зростання капіталу необхідним чином залежить від величини фонду, з якого може бути зроблене заощадження, і від сили схильностей, які спонукають заощаджувати» [2, с.386]. На думку вченого, зростання капіталу викликає зростання виробництва. У той же час Дж.С.Мілль визнавав дію закону спадної граничної продуктивності капіталу. Ідеї цього економіста стали підґрунтям для виникнення суб'єктивно-психологічного напряму української політичної економії – київської економічної школи, основоположником якої був М.Бунге. У своєму посібнику «Основи політичної економії» М.Бунге визначає капітал як накопичені продукти природи і праці, якими спричиняється вдосконалення праці, кращий вибір діяльності, застосування дармових господарських сил у виробництві - одне слово, збереження праці і зниження цінності продукту. Внаслідок цього, на його думку, капітал отримує значення самостійної виробничої сили.

Першу третину XIX ст. в економічній думці прийнято вважати епохою панування критичного напряму політичної економії. Всі тогочасні соціалістичні ідеї у європейській економічній думці характеризувались критичним ставленням до капіталістичної системи господарства. Першим видатним економістом, що виступив з науковою критикою економічної системи капіталізму, був С.Сісмонді, утопічні ідеї якого отримали в історії економічної думки назву економічного романтизму. Слід зауважити, що загальна позиція С.Сісмонді, яка ґрунтувалась на критиці поглядів класиків політичної економії, не позначилась на його трактуванні категорії «капітал». Так, услід за А.Смітом, він визначав капітал як продуктивний запас, частину матеріального багатства, що приносить прибуток. Представник пізнього етапу розвитку соціалістичних утопічних ідей Ш.Фур'є розглядав капітал як один із трьох виробничих даних особи, що має приносити їй винагороду, втілену в акціях.

У 40-х роках XIX століття, коли у передових країнах світу на зміну феодалізму прийшов і утвердився розвинений капіталізм вільної конкуренції, як новий напрям класичної політичної економії, що претендував на вдосконалення методу теоретичних досліджень, виник марксизм. Формування цієї оригінальної наукової системи насамперед пов'язане з науковою діяльністю німецького філософа і економіста К.Маркса, який лишив глибокий слід в історії економічної думки. У своїй роботі «До критики політичної економії» він обґрунтовує категорію «капітал взагалі» (узагальнююче поняття капіталу), яка за своїм змістом є абстракцією, що розкриває найважливіші специфічні риси суспільної форми капіталістичного способу виробництва. Капітал взагалі реально існує поряд з різноманітними формами капіталу, він не може бути зведений (ототожнений) до жодної із конкретних його форм, які є його конкретизацією, формою існування. Конкретні форми капіталу мають свої специфічні якості і властивості, завдяки яким вони уособлюються, вступають у конкурентну боротьбу між собою, в процесі якої відбувається діалектичне заперечення більш розвинутими формами капіталу менш розвинутих (наприклад, перехід від індивідуального до акціонерного капіталу). Водночас, глибинна внутрішня сутність капіталу взагалі властива кожному окремому його виду, будь-якій його конкретній формі. Вона полягає у антагоністичній суперечності між безпосередніми працівниками, які продають свою робочу силу, і монополізованими певною частиною суспільства засобами виробництва.

Із цього можна зробити висновок, що, в даному випадку капітал розглядається К.Марксом як система капіталістичної експлуатації найманої праці, тобто порівнюється із «засобами експлуатації робітника і встановлення влади капіталіста над робочою силою» [2, с.415]. При цьому учений зазначав, що засоби виробництва не на всіх етапах людської цивілізації були знаряддям експлуатації. Виняток становлять перші дві історичні формації – первісно-общинний лад, який характеризувався спільною власністю на засоби виробництва, і рабовласницький лад, за якого раб сам належав до знарядь праці і не міг продавати свою робочу силу. Відтак, на відміну від представників класичної школи політекономії, К.Маркс розглядав капітал не як вічну категорію, а як конкретно історичну, тобто таку, що виникає у зв'язку із певними історичними умовами. «Капітал, – писав учений, – це не річ, а певне, суспільне, належне певній історичній формації суспільства виробниче відношення, яке представлене в речі і надає цій речі специфічного суспільного характеру» [4, с.349].

Найвизначніший твір К.Маркса «Капітал» став у один ряд із такими шедеврами економічної думки як «Дослідження про природу і причини багатства народів» А.Сміта, «Засади політичної економії та оподаткування» Д.Рікардо, а за глибиною аналізу та охопленням проблем навіть перевершив їх. У цій роботі К.Маркс зазначає, що гроші – це перша форма існування капіталу. Капітал – це гроші, наголошує Маркс, але гроші – це ще не капітал. За умов капіталістичного виробництва рух грошей описується формулою Г – Т – Г′, де Г′ = Г + ΔГ, тобто дорівнює первісно авансованій сумі плюс деякий

приріст. «Таким чином первісно авансована вартість не тільки зберігається в обігу, але й змінює свою величину, долучає до себе додаткову вартість або зростає. І саме цей рух перетворює її в капітал» [4, с.151]. Отже, капітал трактується Марксом як самозростаюча вартість, що в поєднанні з робочою силою, яка створює додаткову вартість (вартість понад вартість самої робочої сили), приносить прибуток.

Значну увагу Маркс приділяв аналізу кругообігу капіталу як послідовної зміни його форми, дві з яких належать до сфери обігу (грошового і товарного капіталу), а одна – до сфери виробництва (форма продуктивного капіталу).

Аналізуючи структуру капіталу, марксисти розробили нове для політичної економії положення про органічну будову капіталу, яка передбачала поділ капіталу на постійний та змінний. При розробці такої класифікації до уваги було взято специфіку впливу частин капіталу на величину доданої вартості. До того ж, К.Маркс, як і А.Сміт та Д.Рікардо, у складі капіталу виділяв основний та оборотний, але на відміну від класиків за основу такого поділу взято двоїстий характер праці, втіленої в товарах (рис.2) [4,с.189, с.205].

Співвідношення між постійною та змінною складовими капіталу і є органічною структурою капіталу, яку пов'язували із динамікою зайнятості та зміною норми прибутку, а також низкою інших явищ.

Рис. 2. Запропонована автором схема структури капіталу (за К.Марксом)

На думку К.Маркса, у самозростанні вартості бере участь лише змінний капітал (вартість робочої сили), а отже, чим вище його частка у органічній будові капіталу підприємства (або галузі економіки), тим більша створюється додана вартість на ньому. Через відношення доданої вартості до змінного капіталу марксисти пропонували визначати норму експлуатації найманої праці (норму додаткової вартості).

Серед представників української економічної науки погляди К.Маркса розвивали С.Подолинський та М.Зібер. Вони виступали коментаторами і популяризаторами економічного вчення ма-

рксизму. Приділяючи велику увагу у своїх дослідженнях аналізу теорії капіталу К.Маркса, вони доводили, що вона є прямим продовженням і розвитком теорії Сміта-Рікардо за нових умов і разом із теорією додаткової вартості становить найвище досягнення економічної думки.

Особливості соціально-економічного розвитку Німеччини на початку XIX ст., територіальна роздробленість країни, неприйняття принципів свободи підприємництва та фритредерства створили підґрунтя для виникнення ще одного альтернативного класичній політичній економії напряму економічної думки – німецької історичної школи, яка отримала свою назву завдяки запровадженню в економічних дослідженнях «історичного методу». Історична школа в процесі свого еволюційного розвитку пройшла два етапи. Перший етап був представлений так званою старою історичною школою (40 – 60-ті рр. XIX ст.). Її засновник В.Рошер висунув власну версію історичного розвитку нації, застосувавши еволюційний підхід та запропонувавши такі великі періоди: I – найдавніший, коли головним фактором виробництва була земля; II – середньовічний, за якого найбільшу роль відігравала праця, капіталізована завдяки корпоративно-цеховій організації виробництва; III – новий, пов'язаний із пануванням капіталу. Отже, капітал він визначав як «вічну і незмінну» категорію, один із факторів виробництва, що панує в «новому» періоді еволюційного розвитку людства [2, с.398].

Хоча історична школа і виникла в Німеччині, вона не була суто німецьким явищем і мала значний успіх у інших країнах. Так, наприклад, під впливом ідей «старої» історичної школи перебував професор політичної економії Київського і Харківського університетів Г.Цехановецький. Під «капіталом» він розумів комбінацію предметів, матеріалів тощо, які посилюють виробництво. Учений, як і всі представники «старої» історичної школи, трактував цю категорію позаісторично. Причиною появи капіталу вважав збереження, утримання людей від теперішнього споживання для майбутніх вигод.

У 70-80-ті рр. XIX ст., на другому етапі своєї еволюції, виникла так звана нова, або молода історична школа. Одним із найяскравіших представників цього напряму, який приділяв значну увагу дослідженню категорії «капітал», був К.Бюхер. Він вважав її сутність мінливою, тобто такою, що залежить від стадії еволюції форм обміну, яка супроводжувалась вдосконаленням промислового виробництва. Вчений виходив з того, що еволюція форм обміну супроводжувалась вдосконаленням промислового виробництва та сприяла поширенню сфери впливу капіталу аж до повного охоплення ним національної економіки. На думку німецького дослідника, цей розвиток можна проаналізувати за такою схемою: домашнє виробництво, у якому капітал відсутній, → праця ремісників на замовлення (капіталом є інструмент робітників) → праця на вільний ринок (капітал доповнюють приміщення та сировина) → кустарне виробництво (засоби виробництва і продукція стають капіталом купця-підприємця) → фабрична система (всі складові капіталу зосереджуються у руках фабриканта-підприємця, який сам займається збутом виготовленої продукції) [1, с.414]. На думку більшості дослідників, «молода» історична школа досягла вершини свого розвитку у творчості М.Вебера. Поняття «капітал» цей видатний німецький соціолог, історик та економіст ототожнював з раціональною формою організації людської поведінки.

Важливим етапом розвитку економічної науки наприкінці XIX ст. стала маржинальна революція – перехід до неокласичної теорії як однієї з магістральних течій сучасної економічної думки. Розвиток маржинальної економічної концепції відбувався в межах чотирьох основних шкіл: австрійської (суб'єктивно-психологічної), кембриджської, американської і лозаннської (математичної).

Перший етап маржинальної революції пов'язують із творчістю К.Менгера – засновника австрійської школи. Він стверджував, що капітал є не меншим благом, аніж праця та інші елементи виробництва. Отже, власники капіталу живуть не за рахунок робітників, а за рахунок використання капіталу, який для індивіда і суспільства має цінність так само, як і праця. Видат-

ний учень і послідовник К.Менгера Е.Бем-Баверк увійшов до історії економічної думки як автор позитивної теорії капіталу. Цю категорію він аналізував як похідний фактор виробництва, результат взаємодії первинних факторів («проміжний продукт природи і праці»), який пов'язує та узгоджує їх між собою. З цього вчений зробив висновок, що капітал має власну продуктивність, оскільки він уможливлює виробництво споживчих благ шляхом започаткування та звершення відповідних виробничих циклів. Він стверджував, що для формування капіталу необхідно із повсякденного споживання зекономити необхідні продуктивні сили, які є об'єктом безпосереднього нагромадження. А отже, капітал є одночасним результатом заощаджень і виробництва. Заслуга Е.Бем-Баверка полягає також у тому, що він першим зробив акцент на зв'язку дохідності капіталу з властивостями часу.

Фундатор кембриджської школи А.Маршалл вважав, що капітал не має речової форми, але тісно пов'язаний з речами. До його складу вчений включав і нематеріальні блага: знання, організацію, а також підприємницькі здібності, професійну майстерність і ділові зв'язки. Головну властивість капіталу англійський теоретик вбачав у його здатності приносити дохід, який залежить від продуктивності факторів виробництва та відносної рідкісності, що випливає з тягаря утримання. А.Маршалл, як і Е.Бем-Баверк, виділяв у капіталі дві найважливіші складові: здатність виробляти і здатність нагромаджувати.

Помітний внесок у формування неокласичної теорії кінця XIX – початку XX століття зробив засновник американської школи маржиналізму Дж.Б.Кларк. На його думку, єдиною найхарактернішою рисою того, що ми називаємо капіталом, є факт перманентності.

Засновник лозаннської (математичної) школи В.Джевонс чільне місце у своїх роботах приділяв теорії капіталу. Аналізуючи його економічну сутність, англійський дослідник акцентував увагу на тому, що капітал виступає важливою передумовою виробництва «багатства», за допомогою якого створюється нове багатство. В.Джевонс погоджувався з іншими представниками маржинальної економічної концепції, які наголошували на важливості фактора часу. Учений відзначав, що капітал становить собою питання часу, а відтак його найважливішою функцією є авансування затрат на купівлю праці та забезпечення пропозицій споживчих благ. В.Джевонс, активно використовуючи математику як інструмент дослідження та пріоритетний метод розвитку економічної науки, дійшов висновку, що капітал, витрачений на будь-яку справу, можна завжди розглядати як суму заробітної плати і речей, отриманих як заробітна плата.

У загальному вигляді історично сформовані погляди на економічну природу капіталу, його структуру та походження об'єднують в декілька груп. Історія розвитку економічної науки засвідчує існування чотирьох найпоширеніших підходів до трактування сутності категорії «капітал» [5, с.290]:

1. Часова концепція капіталу, заснована на порівнянні корисності благ у різний час та виведенні доходу з певних властивостей останнього. Згідно з цим підходом цінність теперішніх благ (за незмінності інших умов) завжди перевищує цінність таких самих благ у майбутньому.

2. Предметно-функціональний підхід, згідно з яким капітал ототожнюється з нагромадженою працею, призначеною для подальшого виробництва або продажу з метою одержання доходу. У межах цього підходу значного поширення набув аналіз капіталу як фактора виробництва, що впливає на результати підприємницької діяльності і приносить дохід власникові.

3. Соціально-економічний підхід, згідно з яким капітал аналізується як економічна категорія – специфічні суспільні відносини, що виникають за певних історичних умов. Особливістю цього підходу є прагнення виявити джерело самозростання вартості.

4. Грошового підходу, відповідно до якого капітал розглядається як фінансовий ресурс, що приносить дохід власникові у вигляді процента.

У відповідності до наведених підходів щодо визначення капіталу як економічної категорії, розглянуті вище погляди яскравих представників різних економічних шкіл систематизовані у розробленій автором схемі (рис. 3).

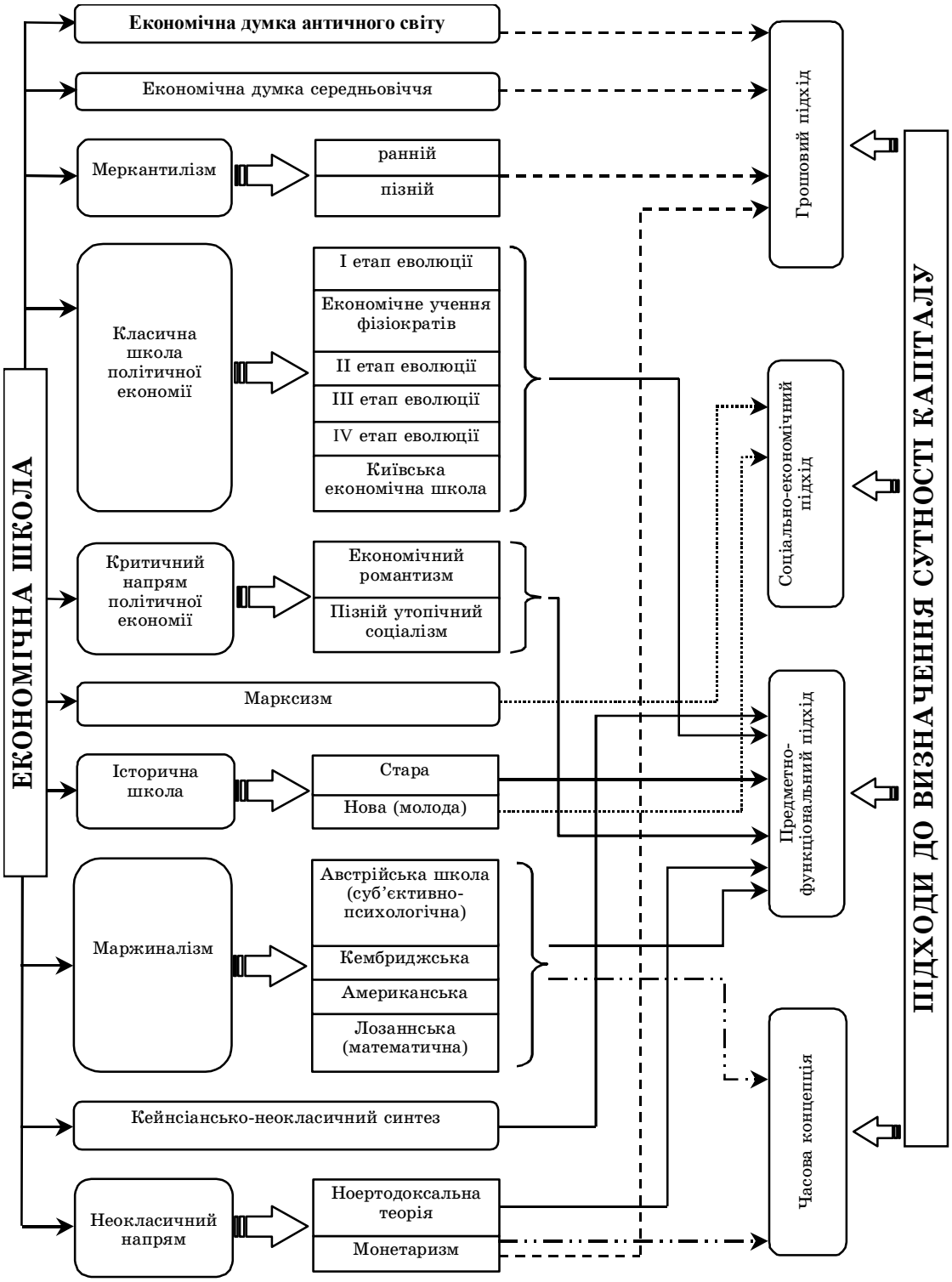

Рис. 3. Альтернативні підходи до визначення економічної природи категорії «капітал»

У сучасній українській і російській економічній літературі існує велика кількість визначень поняття капіталу підприємства, які відображають різні точки зору. Так, Центральна спілка споживчих товариств України у Методичних рекомендаціях з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств сформулювала термін «капітал» як сукупні грошові ресурси, що використовуються на підприємстві [6].

С.В. Панчишин ототожнює поняття «капітал» з поняттям «капітальні блага» і розуміє під ним «усі виготовлені виробничі знаряддя». Таке визначення капіталу відображає виключно речовий аспект його сутності.

На думку А.В. Ганієва, з позицій теорії корпоративних фінансів у вузькому сенсі капітал виражатиме фінансові відносини, що виникають між акціонерним товариством (корпорацією)

та іншими суб'єктами господарювання з приводу його формування та використання [7, с.41].

І.О. Бланк розглядає капітал як накопичений шляхом заощадження запас економічних благ у формі грошових коштів і реальних капітальних товарів, які залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі засновується на ринкових принципах і пов'язано з чинниками часу, ризику і ліквідності [8, с.11].

У першій в Україні за роки незалежності «Економічній енциклопедії» С.В.Мочерний розглядає капітал як сукупність виробничих відносин капіталістичного способу виробництва, за яких засоби праці, певні матеріальні блага, гроші, об'єкти інтелектуальної власності та різні види цінних паперів тощо є знаряддям експлуатації, привласнення чужої неоплаченої праці.

Л.О.Коваленко і Л.М.Ремньова під капіталом розуміють матеріальні засоби і грошові кошти вкладені в підприємство з метою здійснення підприємницької діяльності.

К.О.Бакланова розглядає капітал як категорію, яка являє собою накопичений шляхом збережень запас економічних благ у формі грошових активів та реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс та фактор виробництва з метою отримання доходу.

Російський економіст І.Ніконова наголошує на тому, що «у багатьох дослідженнях під капіталом розуміють довгострокові пасиви, до яких входять як власний капітал, так і довгострокові позичкові кошти», але вважає, що більш правильно під капіталом розуміти усі пасиви підприємства, тобто «усі джерела його фінансування, включаючи короткострокові» [9, с.29].

Враховуючи наведене вище, можна стверджувати, що капітал є складною економічною категорією, сутність якої виражається у діалектичній єдності матеріально-речового і суспільно-економічного аспектів.

З урахуванням розглянутих вище характеристик економічна сутність категорії капіталу підприємства також може бути сформована наступним чином: капітал підприємства – це накопичений шляхом збереження запас економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучаються його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику і ліквідності.

Таким чином, капітал є основою, на якій можливе функціонування підприємства. Сутність поняття «капітал» характеризується багатоаспектністю, а його теоретичний аналіз збагачений концепціями видатних економістів і має тривалу історію, але й дотепер не існує єдиного підходу до визначення капіталу як економічної категорії.

Література

1. Історія економічних учень: Підручник: У 2 ч. – Т1. / За ред.. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 567 с.
2. *Ковальчук В.М., Лазарович М.В., Сарай М.І.* Історія економіки та економічної думки: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 647 с.
3. *Сміт А.* Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту нації: Пер. з англ. – К.: Port-Royal, 2001.
4. *Маркс, Енгельс.* Твори. – 2-ге вид. – К.: Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1963.
5. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред.. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 631 с.
6. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України №30-32 від 28.07.2006 р.
7. *Ганієв А.* Капітал акціонерного товариства: принципи формування, оптимізація структури // Ринок цінних паперів України. –2002. – №7-8. –С.41-45.
8. *Бланк И.А.* Управление формированием капитала. – К.: Ника-Центр, 2000. – 512 с.
9. *Никонова И.А.* Финансирование бизнеса. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 197 с.